

СОЦІАЛЬНА, ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ТА ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОГО ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТЬНОГО ПРОСТОРУ

Захист законних прав дитини та формування інклюзивного освітнього простору в Україні і ЄС

Кронівець Т.М., Малярчук А.В.

Вступ

Правова політика Європейського Союзу має значні історичні передумови. Століття послідовної побудови правового суспільства дозволило досягти статусу амбасадорів в сфері захисту прав людини, зокрема дитини. Розробка, прийняття і системне впровадження важливих правових актів сприяло фокусуванню суспільства на дотриманні прав людини, справедливості і невідворотності покарання формували дисципліну виконання правових норм. Досвід ЄС для України в правовій сфері неоціненний. Активний євроінтеграційний шлях, який зараз проходить Україна неможливий без досконалого вивчення, усвідомленого сприйняття та розумної імплементації тих правових механізмів, що зміцнюють правову систему України. Однак найважливішим сегментом правової системи ЄС є правові цінності людей. Саме через правові цінності формується культура доброчесності, принциповості, усвідомленого щоденного вибору правового способу життя, вибір моделі поведінки, виставлення пріоритетів. Держава це люди, а нова держава це люди, які мають нові цінності. Відтак в центрі уваги української держави має бути дитина, як найважливіший суб'єкт правотворення нового суспільства з європейськими цінностями.

Захист і реалізація прав дитини є тим більш важливим завданням в умовах збройного конфлікту, що більше року триває в Україні. Від жахливих наслідків війни страждають усі цивільні категорії населення, але найбільше допомоги потребують саме діти, особливо з інклюзивними освітніми потребами. Саме вони є найуразливішими під час воєнної агресії, не можуть себе захистити без

допомоги дорослих, зокрема не можуть реалізувати право на освіту. Взагалі, діти потребують постійної уваги та захисту і в звичайному мирному житті, не тільки під час воєнних дій, адже кожна пережита ними негативна подія чи стрес (в умовах воєнного стану таке відбувається постійно) може погано вплинути на них в майбутньому, і в плані фізичного здоров'я, і так само в плані психологічного, морального здоров'я. Тому вжиття всіх необхідних дій для забезпечення захисту дітей – це один із пріоритетних напрямів держави в плані захисту незахищеного цивільного населення.

Вивченням правових аспектів сучасного інклюзивного освітнього простору займається команда дослідників Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського в рамках реалізації проєкту Еразмус + модуль Жан Моне *The Social Integration of Children with Special Needs in an Environment of Diversity and Inclusion: European Approaches*» (далі - SEEDUE4UA). Дослідження питань захисту прав дитини в умовах сучасного інклюзивного простору здійснюється комплексно. Важливими складовими вивчення цього питання є читання Модулю слухачам, проведення моніторингових опитувань дітей, батьків, членів громадських організацій щодо дотримання прав дитини на навчання в інклюзивному освітньому просторі, організація тренінгів, консультувань, екскурсій.

Завданнями нашого дослідження є:

- проаналізувати систему законодавства ЄС і України в сфері захисту прав дитини, окреслити їх дотримання під час дії воєнного стану;
- дослідити окремі питання забезпечення прав дитини в Україні на інклюзивний освітній простір під час війни;
- напрацювати механізми захисту прав дитини в Україні.

Важливим аспектом розділу монографії є дослідження новацій міжнародних і вітчизняних актів в сфері захисту прав дитини в Україні в умовах воєнного стану; узагальнення основних порушень прав дитини, встановлення факту, що права усіх дітей в Україні без винятку в більшій чи меншій степені постраждали, встановлення недосконалості механізму захисту прав дитини як

найбільш незахищеної і уразливої категорії населення, пропозиції внесення змін до законодавства щодо відповідальності за створення ефективного інклюзивного середовища для дітей, що опинилися в зоні збройного конфлікту, системи інформування дітей про їх права та способи їх захисту (система FUTURE, за прототипом ДІІ), мінімізації негативних наслідків від проживання, перебування на тимчасово окупованих територіях) тощо.

Права дитини в міжнародних актах

В багатьох міжнародно-правових актах так само, як і в українському законодавстві закріплені міжнародні стандарти прав людини в цілому та дитини зокрема. Протягом багатьох десятиліть система захисту прав дитини вдосконалювалась, для кращого розуміння сучасного її стану зупинимось на найважливіших актах в сфері захисту прав дитини в їх історичній ретроспективі. Женевська Конвенція з прав дитини [1], прийнята Лігою націй пів століття тому, документи розроблені ООН, зокрема Декларація прав дитини (1959) [2], Конвенцію про права дитини (1989) [3], Конвенція про обмеження нічної праці дітей та підлітків на непромислових роботах (1946)р. [4], Конвенцію про стягнення аліментів за кордоном (1956). [5]; Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (1975) [6], Конвенція про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення (1993). [7]; Конвенція про контакт з дітьми (2003). [8]; Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (2007) [9]

Найважливіші стратегічні цілі щодо захисту прав дитини зазначені в новій Стратегії з прав дитини (2022-2027) «Права дитини в дії: від стабільної реалізації до спільного новаторства», прийнятої Комітетом Міністрів Ради Європи в лютому 2022 року [10]. Це вже четверта стратегія, яка по всій Європі визначає рамкові заходи щодо захисту прав дитини.

Важливими для України в умовах воєнного стану та збройного конфлікту є 6 стратегічна ціль, а саме «Права дітей в кризових та надзвичайних ситуаціях».

Права дитини в законодавстві України

В Конституції України у статті 28 закріплено, що «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» [11]. Це напряду стосується дітей, адже людьми, окремими індивідами суспільства вони стають з народження, а не після досягання якогось конкретного віку. Відповідно право на захист вони також мають з народження.

Українське законодавство за період повномасштабного вторгнення військ РФ, прийняло велику низку законів, що стосуються захисту прав дітей. Тому вже навіть зараз можна помітити позитивні зрушення у сфері механізму забезпечення захисту та прав дітей. Але на жаль варто брати до уваги і те, що воєнні дії тривають, відповідно триває порушення прав дітей на окупованих територіях, злочини армії РФ не припиняються, державні механізми захисту дітей не завжди можуть бути ефективними в тих чи інших непередбачуваних ситуаціях.

Звернемося знову до законодавства. Звичайно варто і згадати такий закон, як «Про охорону дитинства» [12]. Наразі цей Закон, як зазначають дослідники, це «головний закон, що регулює ситуацію з дітьми в умовах збройних конфліктів в Україні» [13, с. 67]. Він також «визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини».

Згідно з ним, «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, - це дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні». Також хотілося згадати і такі терміни, як:

- дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах (дитина, яка потрапила в умови, що негативно впливають на її життя і т. д.);
- дитина, розлучена із сім'єю (дитина, яка прибуває чи прибула на територію України без супроводу батьків чи одного з них і т. д.),
- безпритульні діти (діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання).

Адже в умовах воєнного стану данні терміни вживаються надто часто. Та в будь-якому випадку «держава зобов'язана вживати всіх необхідних заходів для забезпечення захисту цих дітей, догляду за ними та возз'єднання їх із членами сім'ї (зокрема розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон)» [13, с. 66-68].

Хотілося також зазначити і про діючу зараз в Україні Постанову Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану від 17.03.2022 року [14]. У Постанові вказано, що «Координаційний штаб є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України і утворюється з метою сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану». Також, що цікаво, штаб через уповноважених представників Мінсоцполітики, Нацсоцслужби, інших центральних органів виконавчої влади, громадських об'єднань, зокрема міжнародних, та осіб, діяльність яких спрямована на захист прав дітей, відповідно до міжурядових домовленостей здійснює моніторинг умов перебування дітей в Україні та за її межами, дотримання соціальних стандартів та прав дитини у державі її перебування і разом з консульськими установами та дипломатичними представництвами України сприяє реалізації і захисту прав та інтересів дітей, які перебувають за межами України, їх батьками та іншими законними представниками.

Згадуючи, які ще нормативно-правові акти прийняли в Україні відповідно до даної теми, то потрібно виділити Постанову Кабінету Міністрів України «Про

внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» [15]. Було саме змінено Положення про дитячий будинок сімейного типу, та Положення про прийомну сім'ю. Тепер передбачено, «що під час воєнного стану на території нашої держави до дитячого будинку сімейного типу та у прийомні сім'ї можуть влаштовувати дітей без батьківського піклування на умовах тимчасового влаштування у межах передбаченої граничної чисельності дітей у дитячому будинку сімейного типу та у прийомній сім'ї, відповідно» [16, с. 57-59].

Варто також згадати і загальну інформацію про захист прав дитини під час війни. Законодавством України передбачено низку заходів щодо захисту прав дітей зокрема:

– Заборона призову дітей до збройних сил. Законодавством категорично заборонено призов до збройних сил дітей віком до 18 років. Це відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах [17].

– Захист дітей під час збройного конфлікту. Знову ж таки, Закон України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [18] передбачає особливий захист дітей, які постраждали від збройного конфлікту. Закон гарантує, що діти отримують необхідну допомогу, включаючи доступ до охорони здоров'я, освіти та соціальних послуг.

– Захист дітей від насильства: законодавство України передбачає захист дітей від усіх форм насильства, включаючи фізичне, сексуальне та психологічне насильство (ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» [12]). Це включає захист від насильства, скоєного членами озброєних груп або військовослужбовцями.

– Захист освіти дітей: Право дітей на освіту необхідно захищати навіть під час війни. Український уряд вжив заходів для того, щоб діти, які були переміщені через збройний конфлікт, мали доступ до освіти.

– Охорона здоров'я дітей: Законодавство передбачає охорону здоров'я дітей, включаючи доступ до медичних послуг під час війни. Це включає доступ до основних ліків і медичних послуг.

Загалом захист прав дітей під час війни є складним питанням, яке потребує співпраці різних зацікавлених сторін, зокрема уряду, громадянського суспільства та міжнародних організацій. Важливо, щоб усі сторони працювали разом, щоб забезпечити захист дітей і дотримання їхніх прав навіть у найскладніших обставинах.

Право дитини на освіту та його реалізація під час збройного конфлікту

Право на освіту є одним з невід'ємних соціально-культурних прав людини і громадянина, які закріплюються як національним, так і міжнародним законодавством. Нормативне регулювання права на освіту здійснюється такими нормативно-правовими актами України, як: Конституція України [11], Закони України "Про освіту" [19], "Про вищу освіту" [20], "Про охорону дитинства" [12] та іншими законами і підзаконними актами у сфері освіти й науки, що ґрунтуються на Конституції України, міжнародні договори України, укладені і ратифіковані в установленому законом порядку.

Основним завданням освіти є формування інтелектуального, духовного та фізичного, культурного розвитку кожної особистості, а також здійснення її соціалізації, забезпечення економічного добробуту індивіда, створення сприятливих умов для сталого розвитку суспільства та держави в цілому. Тільки завдяки ефективній реалізації права дитини на освіту можна отримати відповідального та законслухняного громадянина, що має свідомий суспільний вибір та може спрямовувати свої знання, вміння та навички на користь суспільству задля забезпечення гармонійного розвитку Української держави.

Фактично, основними нормативно-правовими актами, що регулюють питання права дитини на освіту є Закони України "Про освіту" [19] та "Про охорону дитинства" [20]. Закон України "Про освіту" містить основні положення щодо регулювання відносин, які виникають у процесі реалізації дитиною права на освіту, а також визначають якими правами і обов'язками наділені фізичні та

юридичні особи, що реалізують це право, встановлює компетенцію органів місцевого самоврядування та державних органів для забезпечення права на освіту дітей.

Відповідно до статті 19 Закону України "Про охорону дитинства": "Кожна дитина має право на освіту" [12]. Таким чином держава зобов'язується гарантувати доступність та безоплатність освіти у будь-яких державних та комунальних закладах освіти. Поряд з тим, Україна:

- забезпечує право на вибір навчального закладу;
- встановлює повне утримання над дітьми-сиротами, дітьми, що позбавлені батьківського піклування та дітьми, які потребують особливих умов;
- покладає обов'язки формування центральним органом виконавчої влади (Міністерством освіти і науки України) державної політики в освітній сфері для дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю з дитинства;
- забезпечує здійснення контролю центральним органом виконавчої влади за дотриманням норм навантаження у навчальних програмах та планах навчальних закладів та ін. [12].

Проте, введення воєнного стану здійснило зміни у всіх сферах життя українського суспільства, не оминувши й сферу освіти. Багато учасників освітнього процесу були змушені переміститися в межах України або виїхати за кордон, внаслідок прямої чи непрямої загрози життю, ведення бойових дій та тимчасову окупацію окремих територій України. За даними Міністерства освіти і науки України, в період повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, 3 180 закладів освіти постраждали від обстрілів та бомбардувань, серед яких 350 - було повністю зруйновано [21].

Така ситуація в країні спричинила внесення низки змін у законодавство для забезпечення захисту прав дітей в умовах воєнного стану. Зокрема, Закон України "Про освіту" було доповнено статтею 57¹, яка визначає державні гарантії в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану [19]. Відповідно до нововведень, учасникам освітнього процесу, що вимушено змінили своє місце проживання/перебування гарантується організація освітнього

процесу у найбільш безпечній для учасників формі, збереження місця роботи та середнього заробітку, виплата стипендій та виплат, які передбачені законом, забезпечення місцем проживання та харчуванням, у разі необхідності [19]. Забезпечення цих та інших гарантій покладається на органи виконавчої влади, військові/військово-цивільні адміністрації, органи місцевого самоврядування та їх представників, заклади та установи освіти, громадські об'єднання тощо. Крім того, на Міністерство освіти і науки України покладається обов'язок здійснення нормативно-правового забезпечення задля нормального функціонування системи освіти і науки та створення безпечних умов для організації здобуття освіти.

Протягом року воєнного стану Міністерство освіти і науки України сприяє реалізації права дитини на освіту, зокрема: на початку війни стартував освітній проєкт "Навчання без меж", який транслював відеоуроки для школярів 5-11 класів, за підтримки Швейцарії було створено освітній чат-бот, що допомагав учасникам освітнього процесу, розміщено у вільний доступ електронні версії підручників і посібників для всіх класів, разом з Дитячим фондом Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) започатковано ініціативу "Спільно до навчання", яка надає підтримку у навчанні, створено ресурсний центр, що здійснює підтримку українських вчених у проведенні наукових досліджень, запущено проєкт кризової допомоги для сімей, що мають дітей з інвалідністю, утворення низки освітніх хабів в Україні (м. Хмельницький) та за кордоном (Швейцарія, Польща) тощо[22].

Таким чином, можна стверджувати, що попри введення воєнного стану, Україна здійснює чимало заходів для реалізації дітьми права на освіту. Для ефективного освітнього процесу вносяться зміни до законодавства, що мають на меті задоволення дитячих потреб відповідно до ситуації, яка виникла в країні, розширюється співробітництво держави з відповідними міжнародними партнерами, що надають допомогу та співпрацюють з українськими державними органами і організаціями щодо вирішення проблемних питань у сфері освіти і науки України.

Право дитини на сім'ю та його забезпечення під час збройного конфлікту

Право дитини на сім'ю є основним правом людини, визнаним Конвенцією ООН про права дитини ще від 20 листопада 1989 року. Також і в українському законодавстві вказано, що «сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків» (ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства» [12]), «сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою» (абзац третій, ст. 51 Конституції України [11]), «держава забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини» (ч. 3, ст. 5 Сімейного Кодексу України [23]). Тобто, право дитини на сім'ю, на її всебічний розвиток у сімейному колі, на її матеріальне забезпечення – це пряме завдання кожної правової держави, в тому числі і України.

Держава має за пріоритет забезпечити сімейне виховання дитини, однак під час великих та важких політичних потрясінь, таких як воєнний стан, це право може не бути забезпечене в повній мірі, або і взагалі опинитися під загрозою правового виконання. З початком повномасштабної агресії російської федерації на території України десятки тисяч українських сімей зіткнулися з багатьма проблемами, найпоширенішою стала проблема вимушеного розлучення дітей зі своїми сім'ями та родинами. Прикро визнавати, але багато батьків були вбиті, поранені або змушені покинути свої домівки через конфлікт, залишивши своїх дітей. У деяких випадках дітей поміщали в дитячі будинки або до родичів, але ці умови часто є тимчасовими та не забезпечують стабільності та підтримки, які необхідні дітям для здорового розвитку.

Через війну було також порушено доступ сімей до основних послуг і ресурсів, таких як охорона здоров'я, освіта та соціальні послуги. Це суттєво вплинуло на добробут дітей, особливо тих, хто живе в районах, уражених конфліктом. Діти в цих регіонах частіше страждають від бідності, недоїдання та

поганого стану здоров'я. Значним був і психологічний вплив війни на дітей. Діти, які живуть у районах, уражених конфліктом, частіше відчувають тривогу, депресію та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Розрив сімейного життя, втрата близьких, насильство та травми можуть мати довгострокові наслідки для психічного здоров'я та благополуччя дітей.

Варто відзначити, що наша держава, наше законодавство постійно вдосконалюється, доповнює нормативно-правові акти актуальними правовими положеннями задля захисту своїх громадян навіть в таких складних умовах. Стосовно теми дослідження, важливо буде розглянути такі нормативні акти, як наприклад, Постанову Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 349 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» [15]. Цією постановою визначаються особливості забезпечення тимчасово сімейного виховання дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, в тому числі дитини, розлученої із сім'єю [24, с.145].

У Постанові вказаній вище, зокрема передбачається, що «дитина, яка залишилася без батьківського піклування, у тому числі дитина, розлучена із сім'єю, тимчасово може бути влаштована у: сім'ю родичів, знайомих; сім'ю патронатного вихователя; притулок для дітей служби у справах дітей; центр соціально-психологічної реабілітації дітей; центр соціальної підтримки дітей та сімей; соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко); будинок дитини, дитячий будинок-інтернат системи соціального захисту населення; стаціонарну службу (відділення) центру соціальних служб, що здійснює соціально-психологічну реабілітацію дітей і т. д.». [15] Але залишається питання офіційного законного представництва дитини, адже офіційним представником можуть бути лише батьки, усиновлювачі, опікуни, прийомні батьки, але не родичі, не вихователі [24, с.146-147].

Також, як зазначають дослідники, «на даний момент надзвичайно актуалізувались питання щодо усиновлення дітей. Кожна дитина, яка тимчасово або назавжди позбавлена сімейного оточення, має право на захист та на особливу

допомогу з боку держави, в першу чергу, шляхом створення належних умов і можливостей для її усиновлення» [25, с.35].

Також стосовно процедури встановлення опіки або піклування. Особи, які залишилися без батьківського піклування внаслідок ведення бойових дій, про їх права та інтереси можуть подбати як прийомні сім'ї чи дитячі будинки сімейного типу, так і родичі, які можуть пройти спрощену процедуру влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування під опіку/піклування родичів. Для родичів, які бажають взяти дитину під опіку/піклування існує спрощений пакет документів, щоб встановити опіку (Розділ IV, Глава 19, Сімейного Кодексу України) [23].

Варто згадати і про інституту патронату. В мирні дні для цього потрібно було оформлювати велику кількість документів, але зрозумілим є те, що у воєнний стан це не так просто, або і не можливо. Міністерство соціальної політики прийняло рішення спростити деякі процедури. «Було схвалено рішення, згідно з яким діти, які залишилися без піклування батьків, під час воєнного стану можуть бути влаштовані у прийомні сім'ї чи дитячі будинки сімейного типу на умовах тимчасового влаштування». В контексті зазначеного Міністерством соціальної політики було напрацьовано «рішення, яке дає можливість такій дитині перебувати під час воєнного стану на умовах тимчасового влаштування в прийомній сім'ї або дитячому будинку сімейного типу, що забезпечить найкращі інтереси дитини до того моменту, поки не буде достовірно з'ясовано, що саме сталось з її батьками» [25, с. 36-37].

Варто згадати і про міжнародні та громадські організації, адже вони також працюють над захистом права дитини на сім'ю в Україні. Ці організації надають підтримку сім'ям, які постраждали від конфлікту, включаючи матеріальну допомогу, консультації та юридичну допомогу. Вони також працюють над возз'єднанням дітей із сім'ями та запобіганням роз'єднанню сім'ї.

Отже, конфлікт в Україні суттєво вплинув на право дитини на сім'ю. Діти були розлучені зі своїми родинами, а їхній доступ до основних послуг і ресурсів був порушений. Психологічний вплив конфлікту на дітей також був значним.

Проте український уряд вжив і продовжує вживати заходів для захисту прав дітей під час конфлікту. Вкрай важливо, щоб ці зусилля продовжувалися, а міжнародне співтовариство підтримувало захист і просування права дитини на сім'ю під час війни.

Практичні аспекти відновлення прав дитини в судовій практиці України

Судові установи України постійно вирішують питання що стосуються захисту прав дитини в різних сферах життя. Для кращого розуміння проблематики саме в умовах воєнного стану проаналізуємо питання основних напрямів судових рішень, використовуючи систему Єдиний державний реєстр судових рішень.

Правове життя дитини починається із реєстрації факту народження. Однак війна обмежує це право. Так, батьки не змогли зареєструвати факт народження дитини через окупацію і були змушені встановлювати факт її народження через суд [26, 27]

Через військові дії багато підприємств припинили роботу, працівникам не виплачувалась заробітна плата відтак це спричинило погіршення утримання дітей, зокрема в судовому рішенні про стягнення додаткових витрат на дитину відповідач мотивує неможливість забезпечити дитину [28]. Згідно довідки ТОВ «Фуртекс Груп» від 23 вересня 2022 року № 0923-02 ОСОБА_3 працює в цьому товаристві. З 24 лютого 2022 року по 31 травня 2022 року підприємство не працювало у зв'язку з введенням воєнного стану. У зв'язку з цим, відсутні підстави для нарахування та виплати заробітної плати за даний період. Протягом згаданого часу трудові відносини з працівником ОСОБА_3 розірвано не було (а.с. 60).

Також важке матеріальне становище одного з батьків є підставою для зміни розміру аліментів. [29].

Почастішали позови одного з батьків про усунення перешкод в спілкуванні з дитиною. Так, суд, при ухваленні рішення, враховує вік та стан здоров'я дитини, те, що з 24 лютого 2022 року по теперішній час у країні введено воєнний

стан, обстановка у державі наразі не є цілком безпечною, ситуація в сім'ї носить конфліктний характер, батьки є рівними у своєму праві на спілкування та виховання дитини, тому суд приходить до висновку про часткове задоволення позову в цій частині та вважає за можливе визначити спосіб участі батька у вихованні дитини з міркувань безпеки дитини [30].

Суди враховують безпекову ситуацію в Україні і при визначення способу участі у вихованні та спілкуванні з дітьми [31] і про визначення способу спілкування батька з дитиною [32].

При розірванні шлюбу визначення місця проживання дитини відбувається виходячи із інтересів дитини з урахуванням міркувань про її безпеку. [33]. Так, суд враховує пояснення представника виконавчого комітету Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області, яка підтримує позовні вимоги ОСОБА_1 в частині визначення місця проживання малолітнього ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1 з матір'ю ОСОБА_1 та згідно яких батько дитини ОСОБА_2 надаючи пояснення службі у справах дітей, зазначив, що у зв'язку з запровадженням на території України воєнного стану, гр. ОСОБА_1 разом з малолітнім ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1 виїхала за межі України та наразі перебуває у Польщі. Він не заперечує проти визначення місця проживання сина з матір'ю ОСОБА_1.

Безпекова ситуація враховувалася при визначенні правових підстав повернення малолітньої дитини в Іспанію: «Верховний Суд, з урахуванням статті 6 Конвенції про права дитини, також бере до уваги безпекову складову при оцінці повернення дитини до Королівства Іспанія, враховуючи, що Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64, затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року в Україні був введений воєнний стан, який продовжується у зв'язку з тим, що агресія проти України триває.» [34].

Під час визначення місця проживання дитина травмується оскільки хоче бачити обох батьків. Наприклад, як зазначає позивач на даний час син ОСОБА_4 постійно проживає з позивачем, який має достатній дохід для його утримання, забезпечує йому належне виховання, навчання, розвиток та дбає про стан його здоров'я. У зв'язку із введенням в країні воєнного стану ОСОБА_2 виїхала за кордоном та виявляє бажання забрати сина на постійне проживання до себе. При цьому позивач вказує, що син має бажання проживати саме з ним.. [35].

В усіх цих ситуаціях незалежно від того на чию користь прийнято рішення саме військові дії на території України поставили усіх дітей учасників судових справ в важке психологічне, особистісне і матеріальне становище. Це лише невелика частина тих негараздів які причинила війна в Україні в сфері захисту прав дитини.

Перспективи вдосконалення законодавства щодо ефективного захисту прав дитини

Під час війни як ми уже з'ясували всі діти опиняються у загрозовій для життя і здоров'я ситуації, але найгірше становище у тих дітей, що перебувають без нагляду батьків. Велика роль міжнародних і іноземних організацій які надали Україні значну допомогу в сфері забезпечення таких дітей усім необхідним. Зупинимось на основних аспектах моніторингових звітів та проаналізуємо висновки, які зробили міжнародні експерти про ситуацію в Україні.

Відповідно до звіту №1 ЮНІСЕФ «Діти і війна в Україні: про становище дітей із сімейних форм виховання та інституційних закладів [36], цільовою групою проєкту є діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування, діти, які цілодобово перебували в закладах інституційного догляду дітей системи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та закладах недержавного сектору. Основний висновок «Війна розв'язана росією вкрай негативно вплинула на стан забезпечення потреб дітей....Незалежно від віку, статті, місця перебування в період війни КОЖНА ДИТИНА потребує особливої уваги та підтримки, захисту їхніх прав» [36].

В звіті відображена інформація про 95 % дітей станом на червень 2022 року. Звернуто увагу на те, що виявлено дітей, які перебувають без законних представників як в Україні так і за кордоном. В звіті акцентується увага на тому що під час переміщення та евакуації особливо потерпають діти з інвалідністю.

Таким чином після ретельного аналізу звіту до їх рекомендацій щодо вдосконалення системи моніторингу дітей та інформаційно-аналітичної системи «ДІТИ» варто внести першу пропозицію щодо вдосконалення законодавства варто розробити нормативний акт про особливості евакуації дітей з особливими потребами, і зазначити, що такий механізм повинен бути в кожній територіальній громаді, а персональну відповідальність за вчасну і якісну евакуацію такої категорії дітей несе керівник громади.

Під час масового вивезення дітей на територію ЄС виникли питання щодо нормативного врегулювання питання законний представник дитини, оскільки супровід дитини без батьків в державах ЄС жорстко регламентований. Супровід дітей вчителями, працівниками соціальних служб, родичами, знайомими не передбачений. Відтак діти опинились в умовах невизначеності через неправильне оформлення документів. В умовах війни держави ЄС спростили вимоги. Але це подіяло лише один раз. Відтак наступна пропозиція - необхідно привести у відповідність до законодавства ЄС законодавство України в сфері визначення відповідальної особи за дитину сироту чи дитину позбавлену батьківського піклування. [37]

Питаннями вдосконалення національного законодавства в сфері прав дитини займається багато науковців і практиків. Це питання є предметом обговорення на конференціях і круглих столах. Так, під час роботи круглого столу «Захист прав дитини під час війни», що відбувся 17.05.2022 року у ВДПУ ім.М.Коцюбинського учасники констатували необхідність напрацювати злагоджену систему контролю за дотриманням міжнародних норм щодо захисту прав дитини під час збройних конфліктів [37, с.]; констатується необхідність створення якісних інформаційних продуктів для дітей щоб ефективно протидіяти пропаганді, активне залучення діаспори до роботи з українською

молоддю [37, с.37]; необхідності вдосконалити механізми повернення українських дітей на територію України [37, с.46] та багато інших слухних пропозицій з якими ми погоджуємось.

Також варто звернути увагу на роботу громадських організацій і благодійних фондів в Україні які моніторять стан дотримання прав дитини і аргументовано пропонують вносити зміни до законодавства. Зокрема щомісячні звіти «Діти і війна в Україні», сформовані БФ «Голоси дітей» і ГО «Харківський інститут соціальних досліджень»[38]. Серед рекомендацій постійно проводити інформаційні кампанії з дітьми щодо правил поведження в інтернеті, що до захисту їх прав, пояснювати куди діти можуть звернутись.

Висновки

Здійснивши комплексний аналіз актів міжнародних і вітчизняних актів, судової практики, звітів моніторингових груп міжнародних і вітчизняних громадських організацій і благодійних фондів можна дійти до висновку, що весь спектр порушених прав дитини ніколи не буде повною мірою досліджений, узагальнений і відшкодований. Настільки масштабні знищення, депортації, фізичні і психічні знущання які були завданні дітям в Україні з початку війни можна порівняти із голодомором 1922-1923 рр. чи іншими геноцидами.

Можна констатувати, що ефективного механізму захисту прав дітей на початок війни в Україні не було, і незважаючи на спроби вдосконалити законодавство в період воєнного стану є нагальна потреба прийняти системний нормативний акт який забезпечить впровадження системи заходів безпеки для дітей в умовах збройного конфлікту.

Також, варто розробити нормативний акт про особливості евакуації дітей з особливими потребами, і зазначити, що такий механізм повинен бути в кожній територіальній громаді, а персональну відповідальність за вчасну і якісну евакуацію несе керівник громади.

Необхідно привести у відповідність до законодавства ЄС законодавство України в сфері визначення відповідальної особи за дитину сироту чи дитину позбавлену батьківського піклування.

Варто внести зміни до законодавства щодо відповідальності за створення ефективного безпечного середовища для дітей, що опинилися в зоні збройного конфлікту.

Найбільшою проблемою в перші дні і тижні війни була розгубленість дітей і відсутність ефективної державної системи інформування. Тому вважаємо, що варто створити державну систему інформування дітей про їх права та способи їх захисту за аналогією з ДІЯ, назвавши її, наприклад, система FUTURE, де розміщувати корисних для дітей контент, реєстрація може здійснюватися на основі учнівського квитка, тут же можна проводити опитування дітей про найважливіші сфери їх життя.

Також варто розробити механізм мінімізації негативних наслідків від проживання, перебування на тимчасово окупованих територіях для дітей, оскільки всі вони зазнали психологічних травм, багато хто став жертвою насильства. Тому держава має створити в майбутньому умови для відновлення таких дітей і матеріальної та психологічної їм допомоги.

Варто погодитись із пропозиціями практиків і науковців щодо необхідності напрацювати злагоджену систему контролю за дотриманням міжнародних норм щодо захисту прав дитини під час збройних конфліктів, створити якісні інформаційні продукти для дітей з метою патріотичного виховання, залучати всі міжнародні інституції до повернення українських дітей на територію України та багато інших.

В рамках нашого дослідження вдалось дослідити невеликий спектр проблем які поставили перед українськими дітьми з особливими освітніми потребами в правовому полі. Дане питання потребує подальших досліджень, однак формування освітнього інклюзивного простору за прикладом ЄС позитивно вплине на створення відкритого суспільства з європейськими цінностями де кожна дитина буде почута, підтримана і знайде свій шлях розвитку, щоб стати

щасливою. Після воєнний період в Україні буде періодом розвитку, розквіту, творення правової, сильної держави створеної з урахуванням думки дітей для дітей.

Анотація

Досліджено питання захисту прав дитини в освітньому просторі ЄС, визначено особливості правового захисту дітей в Україні в умовах війни, проаналізовано особливості формування інклюзивного освітнього простору ЄС і України. Відзначено тенденцію ЄС щодо реалізацію прав дитини з урахуванням думки дитини, відповідно дослідження проведено задля дітей у співавторстві з дітьми. Основні акценти зроблено на реалізацію і захист законних прав дитини в Україні і ЄС, з урахуванням аналізу вітчизняного законодавства щодо особливостей захисту прав дитини в умовах військового стану. Досліджено результати моніторингових груп щодо дотримання прав дитини в Україні, зокрема права на освіту в умовах збройного конфлікту. Визначено проблеми і перспективи формування дієвої системи захисту прав дитини та ефективне функціонування інклюзивного освітнього простору в Україні за прикладом ЄС.

Ключові слова: права дитини, Європейський Союз, інклюзія, освітній простір, захист і реалізація прав дитини, право на освіту.

Література:

1. Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924. URL: <https://www.humanium.org/en/geneva-declaration/>. (Дата звернення 10.01.2023)
2. Декларація прав дитини (1959) URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140610__140610 . (Дата звернення 10.01.2023) *
3. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91 URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (Дата звернення 10.01.2023)

4. Конвенція про обмеження нічної праці дітей та підлітків на непромислових роботах, 1946 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_126#Text (Дата звернення 10.01.2023)
5. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном, 1956 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_425#Text .(Дата звернення 10.01.2023)
6. Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом, 1975 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_568#Text . (Дата звернення 10.01.2023)
7. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення, 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365#Text (Дата звернення 10.01.2023)
8. Конвенція про контакт з дітьми, 2003 р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659#Text (Дата звернення 10.01.2023)
9. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text (Дата звернення 10.01.2023)
10. Стратегія Ради Європи з прав дитини на 2022-2027 рр.:Права дитини в дії: від стабільної реалізації до спільного новаторства., 38 с. 22.02.2022 <http://www.coe.int/cm>
11. Конституція України. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення 10.01.2023)
12. Закон України «Про охорону дитинства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (Дата звернення 10.01.2023)
13. Іванюк, В. Д. Правове регулювання прав дітей в умовах війни. Наукові заходи Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету, 2022, 66-68. [file:///C:/Users/Admin/Downloads/%D0%97%D0%A3%D0%9D%D0%A3+2022-66-68%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/%D0%97%D0%A3%D0%9D%D0%A3+2022-66-68%20(2).pdf)

14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» від 17.03.2022 . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text> (Дата звернення 10.01.2023)

15. Закон України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text> (Дата звернення 10.01.2023)

16. Рудченко, Вікторія; Кулик Тетяна. Захист прав дитини в умовах війни. 2022. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/22847/1/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A%2008.12.2022_p57-60.pdf

17. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини. 2000. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text (Дата звернення 10.01.2023)

18. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». 2015. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (Дата звернення 10.01.2023)

19. Закон України «Про освіту». 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Дата звернення 10.01.2023)

20. Закон України «Про вищу освіту» (Дата звернення 10.01.2023)

21. Освіта під загрозою. <https://saveschools.in.ua/> (Дата звернення 10.01.2023)

22. Хронологія подій у сфері освіти та науки в умовах воєнного стану. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/hronologiya-podij-u-sferi-osviti-ta-nauki-v-umovah-voyennogo-stanu> (Дата звернення 10.01.2023)

23. Сімейний кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (Дата звернення 10.01.2023)

24. Єфремова, Ірина Олексіївна. «Правові засади забезпечення сімейного виховання дитини на період надзвичайного або воєнного стану.»

Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці від дня народження Олександра Анатолійовича Пушкіна (м. Харків, 20 трав. 2022 р.).—Харків: ХНУВС, 2022.—С. 145-148, 2022.

25. Журило, С.С.; Владишевська, В.В. Захист прав та інтересів дітей в умовах воєнного стану. Прикарпатський юридичний вісник, 2022, 2: 34-38.

26. Рішення суду по справі № 463/2223/23 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/109860453?from>

27. Рішення суду по справі № 338/472/23 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/109860771?from>

28. Рішення суду про справі № 591/2672/22 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/109861583?from>

29. Рішення суду по справі № 638/7575/22 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/109803434?from>

30. Рішення суду № 175/1816/22 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/109825491?from>

31. Рішення суду по справі № 583/729/22 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/109774767?from>

32. Рішення суду по справі № 530/38/23 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/109779076?from>

33. Рішення суду по справі № 537/2209/22 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/109862803?from>

34. Рішення суду по справі № 344/6604/21 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/109854954?from>

35. Рішення суду по справі № 344/6604/21. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/109854954?from>

36. Звіт №1 ЮНІСЕФ «Діти і війна в Україні: про становище дітей із сімейних форм виховання та інституційних закладів. 2022. URL: file:///C:/Users/Laptop/Downloads/UNICEF_CiAC-monitoring%20report.pdf.

37. Захист прав дітей в умовах війни. Збірник матеріалів круглого столу.
17.05.2022 .Вінниця.

file:///C:/Users/Laptop/Downloads/kruglii_stil_17_travnja_2022.pdf -90 с.

38. Діти і війна в Україні. 24.09-24.10.2022.

<file:///C:/Users/Laptop/Downloads/%D0%94%D1%96%D1%82%D0%B8%20%D1%96%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82%202.pdf>

Protection of the legal rights of the child and formation of an inclusive educational space in Ukraine and the EU

Kronivets T.M., Malyarchuk A.V.

Abstract The issue of protection of children's rights in the educational space of the EU has been studied, the peculiarities of legal protection of children in Ukraine in the conditions of war have been determined, the stages of formation of the inclusive educational space of the EU and Ukraine have been analyzed. The EU trend towards the implementation of children's rights taking into account the child's opinion was noted, accordingly the study was conducted for children in co-authorship with children. The main emphasis is placed on the realization and protection of the legal rights of the child in Ukraine and the EU, taking into account the analysis of domestic legislation regarding the features of the protection of the rights of the child under martial law. The results of monitoring groups regarding the observance of children's rights in Ukraine, in particular the right to education in conditions of armed conflict, were studied. The problems and prospects of forming an effective system for the protection of children's rights and the effective functioning of an inclusive educational space in Ukraine based on the example of the EU are identified.

Key words: children's rights, European Union, inclusion, educational space, protection and realization of children's rights, right to education.